

Víceletá gymnázia jako problém vzdělávací politiky ČR a postoje rodičů a veřejnosti k nim.

Mgr. David Greger

abstrakt:

Existenci víceletých gymnázií kritizovali examinační OECD již v polovině 90. let 20. stol. Návrh MŠMT zrušit víceletá gymnázia vyvolal bouřlivou diskusi mezi širokou i odbornou veřejností, která se rozdělila na tábory jejich zastánců a odpůrců. Na základě výsledků výzkumu PIRLS budeme analyzovat důvody, které vedly rodiče žáků 4. ročníků ZŠ k přihlášení svého dítěte na víceleté gymnázium. S využitím výsledků jiných výzkumů (PISA-L, CVVM) ukážeme, jak se dnes veřejnost staví k víceletým gymnáziím, jakou roli hrají VG v reprodukci vzdělanostních nerovností a jak na to může reagovat vzdělávací politika (návrhy obsažené v návrhu školského zákona).

Spravedlivost a kvalita – protichůdné cíle?

V demokratických zemích jsou na vzdělávací systémy kladeny dva požadavky. Aby zajistily vysoce kvalitní vzdělávání a zároveň, aby bylo distribuováno spravedlivě všem podle jejich možností a schopností. V rétorice OECD jsou oba požadavky zahrnuty do jednoho cíle – „Zvyšování úrovně výsledků vzdělávání všech žáků“. Takto bylo nazváno a těmito otázkami se intenzivně zabývalo zasedání Výboru pro vzdělávání OECD na ministerské úrovni, které se uskutečnilo v Dublinu, 18.-19. 3. 2004.

Mezinárodní výzkum PISA (*Programme for International Student Assessment*) organizovaný OECD mimo jiné sledoval vliv selektivity vzdělávacích systémů jednotlivých zemí na jejich výsledky. Z výsledků tohoto projektu z roku 2000 vyplývá, že některé země dosahují jak výborných výsledků vzdělávání, tak jejich rovnoměrného rozdělení. Mezi země, které dosáhly nadprůměrných výsledků vzdělávání a zároveň vliv rodinného prostředí na výsledky žáka byl nízký, patří Finsko, Korea, Japonsko a další (OECD 2001; STRAKOVÁ 2002). Výsledky také ukázaly, že selektivita vzdělávacího systému nepodporuje jeho efektivitu (viz především výsledky České republiky, Německa, Rakouska aj. Tyto země uplatňující ranou selekci dosáhly v mezinárodním srovnání podprůměrných výsledků).

To, že je možné zajistit vysokou kvalitu vzdělávání a zároveň spravedlivost systému potvrzují také výsledky mezinárodního výzkumu TIMSS (*Third International Mathematic and Science*

Study) z roku 1995 (VANDERBERGHE, V. et al. 2001). Odpovědí na položenou otázku tedy je, že **spravedlivost je nutnou podmínkou kvality vzdělávání**. Jinými slovy, „*nemůže být efektivita bez spravedlivosti*“ (DEMEUSE, M. et al. 2001, s. 87).

Víceletá gymnázia a problém selekce

Vzdělávací systém v České republice využívá vnější diferenciaci již v průběhu povinné školní docházky podobně jako například Německo nebo Rakousko. Spolu s těmito zeměmi se český vzdělávací systém v mezinárodním srovnání řadí mezi nejvíce selektivní. Práce OECD uvádějí za věk první selekce českých žáků 11 let (OECD 2002, s. 55), tedy přechod žáků po 5. ročníku ZŠ na víceletá gymnázia. Ve skutečnosti se však selekce uplatňuje mezi osmiletými žáky při jejich přijímání do výběrových základních škol s rozšířenou výukou některého z předmětů (cizích jazyků, matematiky, aj.). Ve srovnání zemí OECD představuje selekce ve věku 8 let exces, který nemá obdoby (věk první selekce v Německu a Rakousku je 10 let).

V této práci se zaměříme pouze na víceletá gymnázia, která byla živě diskutovaným problémem české vzdělávací politiky, a ostatní formy vnější diferenciaci a selekce žáků, jako např. základní školy s rozšířenou výukou některého z předmětů, ponecháme pro jiná pojednání. Na negativní důsledky rané selekce žáků do víceletých gymnázií opakovaně poukazovali examinační OECD v 90. letech 20. stol. České republice doporučili víceletá gymnázia zrušit a nahradit je společným, vnitřně diferencovaným, vzděláváním žáků na 2. stupni základních škol. Již v roce 1996 tito examinační varovali, že víceletá gymnázia budou mít negativní důsledky jak na spravedlivost v přístupu ke vzdělání, tak i na jeho kvalitu a efektivitu (ÚIV 1996). Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR však doporučení examinačních neakceptovalo a víceletá gymnázia pod tlakem médií a části rodičů zachovalo. Examinační pak při své druhé návštěvě ČR v roce 1999 ještě jednou kritizovali setrvalý stav rané selekce žáků: „*rovnoprávný přístup k vyšším úrovním vzdělání a sociální soudržnost nejsou dosud považovány za nezbytné principy české vzdělávací politiky.*“ (ÚIV 1999, s. 29).

Nejen práce OECD, ale také mnozí další vědci (např. R. Slavin, A. Gamoran, T. Loveless, S. Hallam aj.) v oblasti vzdělávání věnovali vnější diferenciaci pozornost a mnohá výzkumná zjištění dokládají negativní dopady této organizace vzdělávacího systému. V této práci se však nebudeme podrobně touto otázkou zabývat. Zájemce o tuto problematiku odkazují na přehledovou studii, kde jsou uveřejněny metaanalýzy zahraničních výzkumů výše uvedených autorů k této otázce i vysvětlení rozdílů mezi vnitřní a vnější diferenciací (GREGER 2004).

Také „Bílá kniha“ v souladu s doporučeními expertů ze zemí OECD odmítla model vnější diferenciaci a doporučuje „komplexně řešit postupný přechod na integrované vnitřně diferencované základní vzdělávání, které umožní vytvářet co nejlepší podmínky pro všechny žáky, rozvoj talentů i pro integraci zdravotně a sociálně znevýhodněných žáků a který oslabí důvody k vyčleňování žáků do specializovaných škol či tříd.“ (MŠMT 2001, s. 49). Ke zrušení ani postupnému útlumu víceletých gymnázií však nedošlo.

Vybraní žáci ve víceletých gymnáziích těží nejen z podnětnějšího prostředí (jejich spolužáci mají vyšší aspirace, což ovlivňuje i jejich další zaměření; učitel věnuje méně času řešení kázeňských problémů a více času vlastní výuce apod.), ale jsou navíc finančně zvyhodňováni. Normativ na žáka VG (legislativně jsou žáky střední školy) je vyšší než na žáka ZŠ, a tak gymnázium dostává více peněz na jednoho žáka než základní škola. Nepřímým důsledkem pak je, že na gymnázia odcházejí kvalifikovanější učitelé základních škol za lepším platem a také vybranými dětmi, žáci víceletého gymnázia mají více vyučovacích hodin a tedy lepší podmínky a kvalitu poskytovaného vzdělávání. V dnešní praxi je navíc týdenní počet vyučovacích hodin na gymnáziu o 7 hodin vyšší než na základní škole. To dává lepší podmínky těm, kteří mají lepší schopnosti, což bývá tradičně označováno jako *Matoušův efekt*.¹ MŠMT proto vypracovalo návrh postupného vyrovnávání hodinové dotace základních škol a víceletých gymnázií. Vyrovnávání tohoto rozdílu má začít školním rokem 2004/2005, ve kterém má být navýšen celkový týdenní počet vyučovacích hodin v 7. ročníku ZŠ o 1 vyučovací hodinu (MŠMT 2004, čj. 21264/2004-22) a podle záměru stávajícího vedení MŠMT by v dalších letech mělo dojít k dalšímu navýšení hodinové dotace na ZŠ. Jakkoliv je to krok správným směrem, je to krok nekoncepční a problém neřešící. Český vzdělávací systém zůstává nadále rigidní.

Zastánci víceletých gymnázií (a vnější diferenciaci vůbec) tyto praktiky obhajují s tím, že poskytují rozvoj nadaným žákům. Problém však spočívá v tom, zda jsme schopni vůbec tyto mimořádně nadané děti rozpoznat, zda nejde spíše o „domnělé schopnosti a nadání“, které přijímací test zjišťuje. Z výsledků žáků víceletých gymnázií v měřených schopnostech a

¹ Označení tohoto jevu vychází z Ježíšova výroku „Kdo má, tomu bude dáno a bude mít ještě víc; ale kdo nemá, tomu bude odňato i to, co má“, který evangelista Matouš zaznamenává ve dvou různých kontextech, ve 13. kapitole 12. verši a dále ve 25. kapitole 29. verši. Možná právě proto, že Matouš zaznamenává tento Ježíšův výrok dvakrát, byl efekt pojmenován podle něj, protože i další synoptikové uvádějí tento Ježíšův výrok – Marek 4,25 a Lukáš 8,18).

dovednostech v rámci projektu PISA 2000 je zřejmé, že víceletá gymnázia navštěvují také žáci, kteří jsou v celostátním srovnání podprůměrní (MATĚJŮ a STRAKOVÁ 2003a). Stává se tak, že do víceletých gymnázií jsou přijímáni žáci na základě „domnělých schopností“ a úspěšnost v přijímacím řízení je ovlivněna především sociálně ekonomickým a kulturním statutem rodiny. Těmto žákům je potom poskytováno výrazně lepší vzdělání, což zvyšuje propast mezi žáky v různých proudech vzdělávání. Druhý problém, a to mnohem závažnější, je, že i kdybychom přijali argument, že testy spolehlivě rozlišují „pšenici od koukolu“, je toto dělení uskutečňováno příliš brzy a nevratně. O předčasnosti volby vzdělávací dráhy v 11 letech v souvislosti s přechodem na gymnázia již diskutovali pedagogičtí odborníci mezi světovými válkami (SKALKOVÁ 2004, s. 111). Proces zrání dítěte je různý a stejně tak jeho mentální vývoj neprobíhá u všech stejně. Systém však neumožňuje pozdější přechod žáků ze základní školy na víceleté gymnázium.

Nemůžeme zde podrobně rozebrat problém víceletých gymnázií, proto čtenáře odkazujeme především na nedávné práce Matějů a Strakové (2003a, 2003b), které problematiku pečlivě rozebírají a dokládají pomocí zjištění z empirických výzkumů. Autoři došli k následujícím závěrům:

- Víceletá gymnázia představují jeden z hlavních zdrojů rozdílů v měřených dovednostech žáků mezi jednotlivými školami.
- Víceletá gymnázia navštěvují žáci s lepším sociálně-ekonomickým zázemím.
- Víceletá gymnázia ve srovnání se základními školami nemají zvýšený vliv na výkon žáků v testech zjišťujících jejich dovednosti, studijní aspirace žáků víceletých gymnázií jsou zřetelně vyšší.
- Víceletá gymnázia spíše přispívají k mezigenerační reprodukci vzdělanostních nerovností.

Můžeme tuto část uzavřít s tím, že český vzdělávací systém je vysoce selektivní a ve velké míře využívá vnější diferenciaci. Tato organizace vzdělávacího systému vychází z obecně sdíleného přesvědčení, že vzdělání je výrazně geneticky podmíněno a dělení žáků podle jejich schopností je tak správnou cestou k maximálnímu rozvoji všech žáků. Problém spočívá v tom, že úspěch ve škole podle mnohých záleží spíše na vrozených schopnostech než na tvrdé práci, úsilí, případně na kvalitě poskytované výuky. Ke změně systému musíme nejdříve změnit toto naše smýšlení od genetické podmíněnosti výsledků (*ability mentality*) k důrazu na vynaložené úsilí žáků (*effort mentality*) a kvality poskytovaného vzdělávání. (KIFER 2001).

Důvody, které vedou rodiče k tomu, aby své dítě přihlásili na VG

Problematice víceletých gymnázií byl také věnován prostor v rámci výzkumu PIRLS 2001. Rodiče žáků 4. ročníku ZŠ stojí před volbou, zda své dítě přihlásí na víceleté gymnázium či nikoliv. Na otázku zda rodiče budou v příštím roce hlásit své dítě na víceleté gymnázium odpovědělo kladně 57,2 % rodičů, kde oba rodiče mají vysokoškolské vzdělání, zatímco mezi rodiči se základní vzděláním o tom uvažuje pouze 11,5 %. Jak ukazuje následující tabulka, s výší vzdělání rodičů roste také jejich zájem o to, aby jejich dítě studovalo na víceletém gymnáziu. Můžeme však předpokládat, že vzdělání rodičů a sociálně-ekonomický status (tento index v sobě také vzdělání rodičů zahrnuje) rodiny ovlivňují nejen zájem o studium na VG, ale především úspěšnost žáků v přijímacím řízení. Tak žáci z podnětějšího prostředí tvoří velkou většinu studentů VG. „Ze dvou nejnižších kvintilů sociálně ekonomického a kulturního statusu tvoří jen 7 % žáků víceletých gymnázií, zatímco děti pocházející ze dvou nejvyšších kvintilů reprezentují 79 % žáků těchto škol.“ (MATĚJŮ a STRAKOVÁ 2003a, s. 79). Tato odlišná zkušenost má pak vliv na názory rodičů na VG, jak si ukážeme v druhé části tohoto sdělení.

Tab. 1 Podíl rodičů žáků 4. roč. ZŠ, kteří chtějí přihlásit své dítě na VG podle vzdělání.

Kategorie rodičů podle vzdělání	% rodičů, kteří přihlásí své dítě na VG
Oba rodiče základní vzdělání	11,5
Jeden z rodičů má maturitu	16,4
Oba rodiče mají maturitu	19,7
Jeden z rodičů má vysokoškolské vzdělání	38,5
Oba rodiče mají vysokoškolské vzdělání	57,2

zdroj: PIRLS 2001

Důležité je také zjištění, jaké důvody vedou rodiče k tomu, že své dítě na víceleté gymnázium přihlašují. Většina (64,3 %) z rodičů, kteří své dítě přihlásili ke studiu na víceletém gymnáziu, tak učinila proto, aby tím zvýšila jeho šance na přijetí na vysokou školu. Třetina rodičů navíc tento důvod uvádí jako nejdůležitější. Druhý nejčastěji uváděný důvod, proč rodiče usilují o přijetí svého dítěte na víceleté gymnázium, je přání dítě a hned za ním je to přesvědčení rodičů, že víceleté gymnázium umožňuje lepší rozvoj nadání jejich dítěte. Ostatní důvody je možno vyčíst v následující tabulce.

Tab. 2 Důvody rodičů žáků 4. roč. ZŠ, pro které chtějí přihlásit své dítě na VG

Jaké důvody Vás vedou k tomu přihlásit své dítě na VG	% rodičů, kteří uvedli daný důvod pro přihlášení svého dítěte na VG jako	
	nejdůležitější	relevantní
Nespokojenost se základní školou, do které dítě dochází	1,8	4,9
Bezpečnější prostředí víceletého gymnázia	0,7	5,2
Kvalitnější učitelé na víceletém gymnáziu	4,2	16,8
Lepší vybavení víceletého gymnázia	2,1	25,5
Po absolvování víceletého gymnázia lepší šance na přijetí do dalšího studia	33,4	64,3
Lepší příležitost pro rozvoj nadání dítěte	21,4	40,3
Víceleté gymnázium umožní dítěti pobyt ve společnosti stejně nadaných dětí	5,6	25,3
Dobrá zkušenost se studiem starších sourozenců dítěte na víceletém gymnáziu	0,9	14,4
Snaha mít otázku přechodu na víceleté gymnázium vyřešenu co nejdříve	4,1	22
Přání dítěte studovat na víceletém gymnáziu	25,8	42,2

zdroj: PIRLS 2001

Postoje rodičů a veřejnosti k víceletým gymnáziím

Celkem tři šetření veřejného mínění v roce 2003 se zabývala postoji respondentů k víceletým gymnáziím. Všechny výzkumy připravil a koordinoval tým výzkumníků z Oddělení sociální stratifikace Sociologického ústavu AV ČR. První šetření provedla agentura STEM (Trendy 9/2003), jejichž výzkumný vzorek byl 1403 respondentů reprezentativní pro dospělé populaci. Druhého šetření, které provedlo CVVM (Naše společnost 2003), se účastnilo 1030 respondentů dospělé populace a poslední zdroj dat je z longitudinálního výzkumného projektu PISA-L. Projekt PISA-L navázal na opakované šetření PISA 2003 v České republice a založil panel patnáctiletých žáků, jejichž vzdělávací dráha bude sledována i v dalších letech. Mimo údajů shromážděných v rámci standardního projektu PISA tento longitudinální komponent distribuoval doplněk k dotazníku pro žáka a navíc rodičovský dotazník. Rodičovský dotazník vyplnilo 7019 rodičů patnáctiletých žáků. Na tomto souboru rodičů jsou pak založeny analýzy jejich názorů na VG. Podrobněji jsou výsledky těchto šetření popsány v práci *Jak to vidí veřejnost* (MATĚJŮ; STRAKOVÁ a SIMONOVÁ 2003). Zde se omezíme jen na některá zjištění a to především ta, která se vztahují přímo k VG.

Použití stejných dotazníkových baterií ve všech třech výzkumech umožňuje porovnat názory dospělé populace (spojený datový soubor STEM a CVVM) s názory rodičů (PISA-L). Toto srovnání je možno vyčíst z následující tabulky.

Tab. 3 Vybrané aspekty vzdělávacího systému z pohledu rodičů patnáctiletých a celé dospělé populace (% respondentů vyjadřujících souhlas)

	rodiče	celá populace
Mnoho nadaných dětí u nás nedostane šanci studovat.	54 %	68 %
Skutečně kvalitní vzdělání mohou svým dětem u nás zajistit jen bohatí.	46 %	58 %
O tom, jaké kdo u nás dosáhne vzdělání, rozhodují jen schopnosti a vůle studovat.	75 %	59 %
VG umožňují bohatým zajistit svým dětem lepší podmínky.	23 %	55 %
Všechny děti by se měly bez ohledu na talent, schopnosti či sociální původ co nejdéle vzdělávat společně.	49 %	64 %
Na existenci VG doplácí děti, které tam nemohou studovat.	22 %	48 %
Bez známostí a protekce se mladý člověk u nás na VŠ nedostane.	35 %	46 %

zdroj: MATĚJŮ, STRAKOVÁ a SIMONOVÁ 2003, s. 98.

Rodiče patnáctiletých žáků nacházejících se na konci povinné školní docházky vnímají nespravedlnost ve vzdělávacím systému méně kriticky než celá dospělá populace. Zřejmě díky diametrálně odlišné zkušenosti však zde existují mnohem větší rozdíly v závislosti na dosaženém vzdělání. Rodiče patnáctiletých žáků se základním vzděláním vnímají víceletá gymnázia jako nespravedlivé vydělování některých žáků, zatímco rodiče vysokoškoláci jsou spíše jejich zastánci. Ukazuje se, že jsou to právě děti pocházející z podnětnějšího prostředí, které jsou v soutěži o omezený počet míst ve víceletých gymnáziích (existuje numerus clausus – maximálně 10 % žakovské populace 11letých žáků ve VG) nejméně úspěšné, a proto rodičům s vyšším vzděláním jejich existence vyhovuje a nevnímají ji ve větší míře jako nespravedlivou. Rodiče s vyšším vzděláním využívají víceleté gymnázium k tomu, aby svým dětem zajistili lepší startovní pozici pro budoucnost. Byli to právě rodiče s vyšším vzděláním, které bylo ve veřejné diskusi o rušení víceletých gymnázií slyšet nejvíce. Proto také pouze 24 % rodičů s vysokoškolským vzděláním souhlasilo s tvrzením, že „všechny děti by se měly vzdělávat bez ohledu na talent, schopnost a sociální původ co nejdéle vzdělávat společně“, zatímco tento názor podporuje velká většina rodičů (63 %), kteří nemají maturitu. Z těchto šetření veřejného mínění vyplývá, že téměř dvě třetiny veřejnosti vyslovilo souhlas s názorem, že děti by se měly vzdělávat co nejdéle společně, tedy že výběr a odchod

některých žáků na víceletá gymnázia není žádoucí. Z reakcí v médiích a emotivní debaty, kterou vyvolal návrh ministra Eduarda Zemana na zrušení víceletých gymnázií, jsme mohli nabýt dojmu, že si veřejnost zrušení VG nepřeje. Zřejmě to však byl pouze názor hlasitější, ale menšinové části veřejnosti, nebo je možné, že do roku 2003 došlo v této otázce ke změně názorů.

Téměř jedna třetina rodičů si myslí, že na „existenci víceletých gymnázií doplácí děti, které tam nemohou studovat“. Velká většina rodičů bez maturity (63 %) je také přesvědčena, že „mnoho nadaných dětí u nás nedostane šanci studovat“, zatímco z vysokoškolsky vzdělaných rodičů s tvrzením souhlasí pouze necelá třetina respondentů.

Velká většina rodičů bez ohledu na sociálně-ekonomický status si uvědomuje, že víceletá gymnázia poskytují lepší vzdělání a že jsou jejich absolventi úspěšnější v přijímacím řízení na vysokou školu. Názory rodičů na VG shrnuje následující tabulka.

Tab. 4 Názory rodičů 15letých žáků na víceletá gymnázia

	Rozhodně či spíše souhlasí
Víceletá gymnázia výrazně zvyšují šanci a přijetí na vysokou školu.	81 %
Víceletá gymnázia umožňují dát dětem výrazně lepší vzdělání.	71 %
Všechny děti by se měly bez ohledu na talent, schopnosti či sociální původ co nejdéle vzdělávat společně.	64 %
Kdyby kvalita základních škol byla vyšší, víceletá gymnázia by nemusela existovat.	52 %
Víceletá gymnázia umožňují bohatým zajistit svým dětem lepší podmínky.	52 %
Na existenci víceletých gymnázií doplácí děti, které tam nemohou studovat.	48 %

zdroj: PISA-L

Zatímco věk dotazovaných nehraje v jejich postojích vůči víceletým gymnáziím žádnou roli, vzdělání do určité míry ano – lidé s vyšším vzděláním si více uvědomují význam víceletých gymnázií pro „dobrý start“ jejich dětí, ale zároveň v tom příliš nespátřují nespravedlnost. Nejvíce se postoje lidí vůči víceletým gymnáziím liší podle jejich politické orientace: jasná pravice nevnímá nespravedlnost, jasná levice naopak ano. Všichni se však shodují na tom, že víceletá gymnázia poskytují lepší startovní pozici. Jinou alternativu („všechny děti by se měly vzdělávat společně co nejdéle) však odmítla více než třetina veřejnosti a zároveň dokonce více než polovina rodičů patnáctiletých žáků, jichž se tato problematika bezprostředně týká.

Je zřejmé, že Česká republika již zřejmě propásla možnost zrušit víceletá gymnázia, která jsou zdrojem nehomogenity našeho vzdělávacího systému. Nabízejí se však také další realizovatelné možnosti zjemňující negativní dopady vnější diferenciací. Především zrušit numerus clausus pro víceletá gymnázia (10 % žákovské populace ve věku 11 let) a otevřít tento proud vzdělávání většímu množství žáků. Umožnit i pozdější přechody žáků ze ZŠ na VG, resp. zvýšit podíl přijímaných do 4letých programů VG. Rovněž by mělo dojít ke změně přijímacího řízení na VG, která by mohla být například založena na doporučení učitelů ZŠ, kteří žáka předchozích pět let učili. Tyto návrhy však nejsou hotové recepty k použití, jsou pouze impulsem k uvažování. Problém selektivity našeho vzdělávacího systému je naléhavý problém k řešení, neboť tato organizace našeho školského systému se ukazuje být v mezinárodním srovnání neefektivní. Neřešení tohoto problému a setrvávající rigidita systému jsou špatným základem pro budoucí konkurenceschopnost naší země v Evropském, i světovém prostoru, neboť dnešní společnost je založena na vědění.

Literatura:

DEMEUSE, M.; CRAHAY, M.; MONSEUR, Ch. Efficiency and Equity. In *In Pursuit of Equity in Education: Using international indicators to compare equity policies*. Dordrecht: Kluwer, 2001. s. 65-91.

GREGER, D. Spravedlivý přístup ke vzdělávání: Inkluze nebo exkluze. In WALTEROVÁ, E. a kol. *Úloha školy v rozvoji vzdělanosti. 2. díl*. Brno: PAIDO, 2004. (v tisku)

KIFER, E. *Large-scale Assessment: Dimensions, Dilemmas, and Policy*. Thousand Oaks: Corwin Press, 2001

KOTÁSEK, J.; GREGER, D.; PROCHÁZKOVÁ, I. *Demand for Schooling in the Czech Republic (Country Report)*. nepublikováno, pro potřebu OECD.

MATĚJŮ, P.; STRAKOVÁ, J. Role víceletých gymnázií v reprodukci vzdělanostních nerovností. In *Vyšší vzdělání jen pro elitu? Rozsah a zdroje nerovností v přístupu k vyššímu vzdělání v České republice*. Praha: ISEA, 2003a, s. 65-83.

MATĚJŮ, P.; STRAKOVÁ, J. Role rodiny a školy v reprodukci vzdělanostních nerovností. Sociologický pohled na úlohu víceletých gymnázií ve světle výzkumů PISA 2000. *Sociologický časopis*, 2003b, roč. 39, č. 5, s. 625-652.

MATĚJŮ, P.; STRAKOVÁ, J.; SIMONOVÁ, N. Jak to vidí veřejnost? In *Vyšší vzdělání jen pro elitu? Rozsah a zdroje nerovností v přístupu k vyššímu vzdělání v České republice*. Praha: ISEA, 2003, s. 65-83.

MŠMT. *Národní program rozvoje vzdělávání v České republice – Bílá kniha*. Praha: MŠMT, 2001.

MŠMT. *Pokyn k rozšíření učebních plánů vzdělávacích programů pro základní vzdělávání o 1 vyučovací hodinu od školního roku 2004/05*. Praha: MŠMT, 2004. čj. 21264/2004-22.

OECD. *Knowledge and Skills for Life. First Results from PISA 2000*. Paris: OECD, 2001.

OECD. *Education Policy Analysis 2002*. Paris: OECD, 2002.

SKALKOVÁ, J. Problém osmiletých gymnázií: historické a teoretické souvislosti. In *Pedagogika a výzvy nové doby*. Brno: PAIDO, 2004. s. 107-124.

STRAKOVÁ a kol. *Vědomosti a dovednosti pro život. Čtenářská, matematická a přírodovědná gramotnost patnáctiletých žáků v zemích OECD*. Praha: ÚIV, 2002.

ÚIV. *Priority pro českou vzdělávací politiku*. Praha: ÚIV, 1999.

ÚIV. *Zprávy o národní politice ve vzdělávání: Česká republika*. Praha: ÚIV, 1996.

VANDERBERGHE, V.; DUPRIEZ, V.; ZACHARY, M.D. Is There an Effectiveness-Equity Trade-off? A cross-country comparison using TIMSS test scores. In *In Pursuit of Equity in Education: Using international indicators to compare equity policies*. Dordrecht: Kluwer, 2001. s. 243-252.